

**ABU NASR FOROBIYNING FOZIL ODAMLAR SHAHRI
ASARIDA DAVLAT BOSHQARUVINING O'ZIGA XOS
XUSUSIYATLARI**

Maftuna O'ktamova Zafar qizi

Samarqand davlat universiteti Kattaqo'rg'on filiali

Ijtimoiy ish yo'nalishi talabasi

Mohinur Turg'unboyeva Salim qizi

Samarqand davlat universiteti Kattaqo'rg'on filiali

Ijtimoiy ish yo'nalishi talabasi

**Ilmiy rahbar: Ibragimov Jahongir Toshniyozovich, Samarqand davlat
universiteti Kattaqo'rg'on filiali o'qituvchisi;**

e-mail: Jahongir.5066@gmail.com

Annotatsiya: Maqolada Abu Nasr Forobiyning “Fozil odamlar shahri” asarida ta’lim-tarbiya masalalari, adolatli jamiyatga erishish yo’llari, fozil shahar hokimi va aholisining fazilatlarini kabi masalalar yoritilgan.

Kalit soʻzlar: jamiyat, davlat, rahbar, madaniyat, axloq, anʼana, ta’lim, tarbiya.

Аннотация: В статье Абу Насра Фараби «Город добродетельных людей» освещены такие вопросы, как образование, пути достижения справедливого общества, качества добродетельного мэра города и его жителей.

Ключевые слова: общество, государство, лидер, культура, мораль, традиция, образование, воспитание.

Abstract: The article by Abu Nasr Farabi “City of Virtuous People” highlights issues such as education, ways to achieve a fair society, and the qualities of a virtuous mayor of the city and its residents.

Key words: society, state, leader, culture, morality, tradition, education, upbringing.

KIRISH

Biz yashayotgan zamin qadim-qadimdan madaniyat va ziyo maskani bo'lib, xalqimiz boy madaniy merosga, yuksak qadriyatlarga ega xalqdir. Buyuk bobomiz Amir Temur, jahonga mashhur mutafakkirlarimiz Muhammad Muso al-Xorazmiy, Abu Rayhon Beruniy, Abu Ali ibn Sino, Abu Nasr Forobiy, Abu Abdulloh Muhammad ibn Ismoil al-Buxoriy, al-Marg'inoniy, Ahmad Yassaviy, Najmiddin Kubro, Abduxoliq G'ijduvoni, Bahovuddin Naqshband, Ahmad al-Farg'oni, Muhammad Tarag'ay Ulug'bek, Zahiriddin Muhammad Bobur, Pahlavon Mahmud va yurtimizda yashab ijod etgan boshqa ko'plab siymolar jahon fani, madaniyati va sivilizatsiyasiga ulkan hissa qo'shganlar. Shu sababli mamlakatimiz Prezidenti Sh.M.Mirziyoyev o'z nutqlarida doimo xalqimiz boy madaniy merosini izchillik bilan o'rganishga, undan yoshlar ma'naviyatini shakllantirish va rivojlantirishda foydalanishga da'vat etib kelmoqdalar. Yoshlarimizning mustaqil fikrlaydigan, yuksak intellektual va ma'naviy salohiyatga ega bo'lib, dunyo miqyosida o'z tengdoshlariga hech qaysi sohada bo'sh kelmaydigan insonlar bo'lib kamol topishi, baxtli bo'lishi uchun ajdodlarimizning madaniy-ma'naviy boyligini chuqur va har tomonlama o'rganishimiz darkor.[1] Jamiyatimizga har tomonlama barkamol, mustaqillik ma'naviyatiga ega bo'lgan insonlar zarur. Zero, "zaminimizda yashab o'tgan buyuk allomalarimiz, mutafakkir bobolarimizning ibratli hayoti va faoliyati, bemisl ilmiy-ijodiy kashfiyotlari bugun ham jahon ahlini hayratga solayotganini g'urur bilan ta'kidlash lozim". Ma'naviy boyluklarni yaratgan buyuk siymolar merosini o'rganish va o'zlashtirish, u bo'yicha keng ta'lim-tarbiyaviy, ilmiy-tadqiqot va o'quv-uslubiy ishlarni olib borishni talab etadi. Ular mustaqillik sharoitida yosh avlodni milliy madaniy boyluklarni yaxshi bilgan, milliy g'urur, vatanparvarlik hissi bilan yo'g'rilgan, dunyo madaniy rivojlanish darajasidan xabardor bo'lib yetishuvida yetakchi omil bo'lib xizmat qiladi.[2] Markaziy Osiyo hududida butun musulmon dunyosiga o'zlarining asarlari bilan tanilgan, mintaqa, xususan o'zbek faniga asos solgan, ajdodlarimizning ilmiy yutuqlarini xotirada saqlab, jahon ilmiy tafakkurini oldingi qatoriga olib chiqqan buyuk allomalar yetishib chiqqan. Ular olib borgan

tadqiqotlar, ularning amalga oshirgan kashfiyotlari jahon, umuminsoniyat fani va madaniyatining oltin xazinasini tashkil etadi. Shunday ulug' allomalardan biri Abu Nasr Forobiy (873-950 yillar)dir. O'rta asrning bir qancha ilmiy yutuqlari, umuman, Yaqin va O'rta Sharq mamlakatlaridagi taraqqiyparvar ijtimoiyfalsafiy tafakkur taraqqiyoti uning nomi bilan bog'liq. U hayotlik vaqtidayoq "Ikkinchi Aristotel", "Sharq Aristoteli", "Muallimin as-soniy" ("Birinchi muallim", birinchi ustoz Aristotel bo'lgan) degan faxriy nom olgan edi. Bu uning ilmi va xizmatlariga berilgan yuksak bahodir. Forobiy asarlari Sharq va G'arb olimlarini haligacha bilim doirasining kengligi bilan hayratga solib kelmoqda. U fanning turli sohalari bo'yicha 160 dan ortiq asar yozgan, lekin ko'plari bizgacha yetib kelmagan.[3]

ADABIYOTLAR TAHLILI VA TADQIQOT METODIKASI

Forobiy inson boshqa jonzotlardan sifat jihatidan tubdan farq qiladi, deb ko'rsatadi. Birinchidan, deydi u inson aqlli mavjudot bo'lib, aql va jon insonning tabiiy ibtidosidir. Ikkinchidan, insonning tili va nutqi bor. Uchinchidan, inson kasb-hunarga ega. Bir-biri bilan bog'liq bo'lgan bu barcha xususiyatlar insonning rivojlanishi va takomillashuviga imkon beradi. Forobiy inson kamolotida ta'lim-tarbiyaning muhimligini ta'kidlab: Munosib inson bo'lish uchun odamda ikki imkoniyat, ta'lim va tarbiya olish imkoniyati bor. Ta'lim olish orqali nazariy kamolotga erishiladi, tarbiya esa bu kishilar bilan muloqotda axloqiy qadrd-qimmatni va amaliy faoliyatni yaratishga olib boradigan yo'ldir, deydi.[4] Forobiy ta'lim, tarbiyaga birinchi marta ta'rif berib, ta'lim - degan so'z insonga o'qitish, tushuntirish asosida nazariy bilim berish, tarbiya - nazariy fazilatlarni, mas'ul hunarni egallash uchun zarur bo'lgan xulq normalarini va amaliy malakalarni o'rgatishdir,- deydi olim. Ta'lim faqat so'z va o'rgatish bilangina bo'ladi. Tarbiya esa amaliy ish, tajriba orqali o'rganishdir. Shuningdek, buyuk insonshunos olim Abu Nasr Forobiy "fozil", ya'ni adolatli jamiyat bilan birga «johil» insonlar va jaholatdagi jamiyatlar haqida qimmatli fikrlarni bildirgan. U johil jamiyatning juda ko'p turlarini sanab, axloqiy sifat va fazilatlardan mahrum bo'lgan o'z hayoti va faoliyati davomida ularga rioya qilmaydigan kishilar jamoasini johillar jamoasi deb ataydi. Bunday jamoa a'zolari yaramas axloqli,

xulq-atvorli kishilardir. “Fazilatsiz shahar odamlari yomon fe`llari, tabiati tufayli ko`ngillari, ruhlari ham yomonlashib boraveradi. Mabodo, ular ana shu yomon ishlarida izchil sa‘y-harakat, tobora kuch-g‘ayrat ko`rsatsa, ularning ruhlari yanada bolalar dunyoga keladi, bu esa jamiyat va davlatning kelajagini xavf ostida qoldiradi. “ Ammo, - deydi alloma, - jaholat, yovuzlik, haqsizlik, abadiy hodisalar emas, bu illatlarga albatta barham beriladi. Jamiyatda ezgulik, hamkorlik, hamjihatlik, do`stlik, adolat albatta tantana qiladi, shunday zamonlar keladiki, insoniyat albatta yuksak kamolotga oliy baxt-saodatga erishadi”. Forobiy insonni baxt-saodatli qilish jamiyatning asosiy maqsadi ekanligini ta‘kidlaydi va bunga barcha vositalar bilan erishish zarur, bu baxt-saodat insonlar jamoasida amalga oshirilishi mumkin, deb ko`rsatadi. Forobiyning fikricha, insonning taqdiri avvaldan belgilangan emas, har bir shaxs o`z ixtiyori bilan faoliyat ko`rsatib, o`z baxtini o`zi yaratadi, taqdirini o`zi hal etadi. Alloma butun jahon miqiyosida urushsiz tinchlikka, adolatga, o`zaro hurmat va yordamga, hamjihatlikka asoslangan, har tomonlama yetuk, barcha aholini baxt-saodatga, ilm-ma‘rifatga olib boruvchi yagona ideal insoniyat jamoasining barpo etilishini orzu qiladi, barcha insonlarni o`zaro hamkorlikka chaqiradi.[5]

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Forobiy kasb-hunar egalarining, savdogar va tijoratchilarni, o`z kasbi va faoliyatini chin dildan halol bajaradigan insonlarni va ularning o`zaro munosabatlarini sharaflaydi hamda ularni jamiyatni mustahkamlaydigan toifa deb hisoblaydi. Bu bilan Forobiy jamiyat qanday bo`lsa, odamlarning ham shunday turini tarbiyalaydi, aksincha odamlar qanday bo`lsalar jamiyatning ham shunday turini yaratadilar, demoqchi. Albatta, Forobiy ijtimoiy turmushdagi barcha voqea va hodisalarga o`z davri sharoitidan, feodal tuzum mohiyatidan kelib chiqib baho bergan, shu sababli o`sha davr jamiyatlarini o`z maqsad va vazifasiga, tutgan yo`liga qarab axloqsizlar jamoasi, bosqinchilar jamoasi, jabr-zulmga asoslangan jamoa, boylik to`plashni, kayfu-safoni maqsad qilib olgan jamiyatlarga ajratgan. Ming afsuski, bunday salbiy illatlar bizning davrimizda ham uchraydi. Shu bois, deydi alloma, ta‘limtarbiya yo`li bilan bunday salbiy illatlarni va kishilardagi

jirkanch fe'l-atvorlarni tuzatish mumkin. Uning uqtirishicha, rahbarlar mansabdan o'z shaxsiy manfaatini ta'minlash, iflos mayllarini qondirish, mol-dunyo to'plash, nafs balosiga erk berish, o'zgalarni o'ziga bo'sundirish, xalqni ezish, aldash, haqoratlash, unga har qanday yo'llar bilan zulm o'tkazish vositasi sifatida emas, balki barcha fuqarolarini teng huquqliligini kafolatlash, adolatni qaror toptirish, xalqni erkin va ozod, tinch va osoyishta hayot kechirishni ta'minlash vositasi sifatida foydalanishi lozim. Ba'zi rahbarlar, bir shaharning sohibkori, shahar xalqi hayotiga tegishli ishlarda tadbirkor bo'ladilar. Ular bu yo'l-yo'riq, normalarni o'tmishda kechgan boshliqlardan o'rgandilar, lekin shu bilan birga, rahbar kelajak uchun o'tmishdagi rasm-rusm, yo'l-yo'riq normalarni isloh qilishi lozim va foydali topsa, turmush sharoiti taqozosiga qarab, ularni o'zgartiradi. Shuningdek, yomon odatlarni o'zida ifodalovchi o'tmishni ham o'zgartirmog'i kerak. Buyuk donishmandning ushbu so'zlari xuddi bugungi kun haqida aytilgandek. Oldimizda mustaqil buyuk davlat qurishdek murakkab va sharaflil vazifa turgan bir paytda bu ma'naviy qadriyatlarning ahamiyati ming karra ortadi.[6]

XULOSA

Fozil shahar, undagi umumiy madaniy ravnaq munosabati bilan Forobiy axloq, xulq-odob masalalariga juda katta e'tibor berdi. Xulq-odob masalalarini Forobiy insonning intellektual sifatleri – «aqliligi», «donoligi» bilan uzviy bog'liq holda olib tekshirdi. Shuning uchun u qayd qilgan va tahlil etgan axloqiy tushunchalar, kategoriyalar kishilarning o'zaro munosabatlarida mavjud bo'lgan xulq normalarining ifodasigina emas, balki kishilarning o'z hayotlari davomida olib borgan aqliy faoliyatining natijasi sifatida talqin etadi. Forobiy fozil shaharning fozil hukmdori timsolida odamlarga haqiqiy baxt-saodatga erishish yo'llarini ko'rsatuvchi va komil inson g'oyasini ilgari suruvchi buyuk allomadir. Uning g'oyalari O'zbekistonda huquqiy demokratik davlat qurishda yetakchi bo'lib kelayotgan shahar, tuman va viloyatlarning hokimlari hamda boshqa rahbarlar uchun ibrat maktabidir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Erkin va farovon demokratik O'zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz. Sh.M.Mirziyoyevning O'zbekiston Respublikasi Prezidenti lavozimiga kirishish tantanali marosimiga bag'ishlangan Oliy Majlis palatalarining qo'shma majlisidagi nutqi. – T.: O'zbekiston, 2016. – 14 b.
2. Karimov I.A. Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch. – T.: Ma'naviyat, 2008. – B. 41.
3. Karimov I.A. Biz kelajagimizni o'z qo'limiz bilan quramiz. Asarlar 7-jild. – T.: O'zbekiston, 1999. – B. 90.
4. Barkamol avlod orzusi. – T., 1999. – B. 54. 5. Shamsiddinov R., Karimov Sh. Vatan tarixi. 1-kitob. – T.: Sharq, 2010. – B. 226.
5. Xayrullayev M. Uyg'onish davri va Sharq mutaffakkirlari. – T.: O'zbekiston, 1971. – B. 301.
6. Abu Nasr Forobiy. Fozil odamlar shahri. – T.: Xalq merosi, 1993. – B. 159.